

Studietur til Nationalpark Wattenmeer Schleswig-Holstein den 18. – 21. september 2014

Torsdag den 18. september

Vi kørte til Tönning hvor vi mødtes med Christiane Gäetje, som er medarbejder i den tyske nationalparks administration. Christiane Gäetje bød velkommen hvorefter vi gik til havnen og spiste frokost, som bestod af Fischbrötchen, som er en specialitet fra området. Efter en kort frokost gik vi til Nationalparkens kontor, hvor Gerd Meurs, stedfortrædende leder, bød velkommen.

Da der er store strukturelle forskelle i organisationen af nationalparker mellem Tyskland og Danmark, havde den største udfordring for Gerd, forud for vores besøg, været at forstå hvordan den danske nationalpark er opbygget.

Gerd fortalte, at han oprindeligt er uddannet havbiolog og at han, som vicedirektør for Nationalpark Schleswig Holstein, både har administrative opgaver i forvaltningen, men også er leder af deres formidlingscentre og -stationer, hvoraf den største er Multimar. Dernæst beskrev han den specielle flora og fauna i Nationalparken i forhold til "the small five and the big five". Nationalparken er Tysklands tredjestørste og blev grundlagt i 1985. Gerd beskrev den unikke kulturhistorie i Nationalparken - især beskrev han beboerne på øer og halliger i Vadehavet. For 29 år siden, da nationalparken blev stiftet, var der stor modstand fra lokalbefolkningen.

Gerd forklarede, at organisationen – Nationalpark Wattenmeer – strækker sig over 3 delstater og dermed også forvaltningsstrukturen i den enkelte delstat. Herudover er de en del af Europarc sammenslutningen, som er en forening for beskyttede områder i Europa. Forvaltningen sker indenfor de enkelte delstater, der i Schleswig Holstein strækker sig over de to "kreise" Nordfriesland og Dithmarschen. Ifølge Gerd giver det udfordringer både når flere forskellige styrelser/forvaltninger skal samarbejde samt når penge bevilliget til nationale ikke kan inddrages i internationale projekter eller der bare er forskellige holdninger mellem de to amter.

I administrationen Landesbetrieb für Küstenschutz, Nationalpark und Meeresschutz Schleswig Holstein, (landsforvaltning for kystdirektoratet, nationalpark og havbeskyttelse) er der i alt ca. 750 medarbejdere, hvoraf 90 medarbejdere er ansat i forvaltningen af Nationalpark Wattenmeer. Forvaltningen er en serviceenhed og samarbejder således med Miljø-,

Erhvervs-, Finans- og Undervisningsministeriet, og er organiseret i de følgende 5 underafdelinger:

- Forskning
- Beskyttelse (udføres af nationalparkforvaltningen, frivillige og interesseorganisationerne)
- Kommunikation
- Nationalparkpartnere
- Formidling (her har man blandt andet mobile værksteder med undervisningsmateriale)

Formidlingen af Nationalparken sker primært gennem informationscentrum Multimar og de 40 naturinformationscentre som hhv. tilhører nationalparken, forskellige interesseorganisationer og partnere. For at kunne drive disse informationscentre har Nationalpark Wattenmeer dannet et gGmbH der fungerer almennyttig forretning/firma, idet der ikke må genereres en fortjeneste, dvs. overskud indgår i den fremadrettede drift (indikeret ved g i gGmbH som betyder gemeinnützig = almennyttig)

Der er 40 informationssteder i nationalparken fordeler sig på et centrum, 14 bemandede nationalparkhuse og 29 station (små formidlingssteder, som ikke nødvendigvis er bemandede).

Nationalparken har pt. 142 partnere.

I de senere år har man oplevet mere goodwill i relation til nationalparken og især efter udnævnelsen til verdensarv i 2009.

Nationalparken har myndighedsbeføjelser, men er ikke udøvende part. Deres rangere kan dokumentere lovovertrædelser og tage kontakt til kystpolitiet og bede dem tage affære. Typiske lovovertrædelser er

løsgående hunde, ulovligt fiskeri, lav flyvning i beskyttede områder mv. Nationalparken har myndighedsbeføjelser og arbejder på baggrund af en lov. Nationalparken løser derfor opgaver, som i Danmark løses af Naturstyrelsen og til dels kommunerne.

Christiane forklarede om zonerne i nationalparken. Zone 1 har højt beskyttelsesniveau, her er sårbare dyr og planter, det er dog tilladt at lave vadehavsture fra fastlandskysten i zone 1. I zone 2 er det blandt andet tilladt fiske efter muslinger og arbejde kommercielt/med henblik på turisme.

Christiane fortalte om turisme i området, den erhvervsmæssige betydning, hvad der efterlyses af gæsterne, hvordan man samarbejder med partnerne og hvordan man samarbejder nationalt og internationalt.

41 % af indtægterne i de to kreise kommer fra turisme. Der er 19 millioner overnatninger om året og 13 millioner dagsgæster. Det giver en bruttoomsætning på 1,8 milliarder euro pr. år. Det er hovedsagligt tyske turister, kun 2 % er fra udlandet. Mange af overnatningerne sker i mindre virksomheder med en 1-4 lejligheder. Man har lavet undersøgelser som har vist hvor mange penge henholdsvis dagsgæster og overnattende gæster lægger i gennemsnit. Dagsgæster lægger 15,40 euro og overnattende gæster 66,70 euro fordelt på detailhandel, service og gastronomi. Man har fundet ud af, at 17,1 % havde besøgt området, fordi det var en nationalpark. Det svarer til 89 mio. euro og kan omsættes i 4700 jobs. Så det har altså betydning for regionen, at der er en nationalpark.

For 51 % af den tyske befolkning er naturen vigtig i forbindelse med ferie, 34 % har besøgt naturattraktioner og mange har interesse i at holde ferie med naturindhold. De tyske turister ønsker at ferien skal være miljørigtig i forhold til at bevare og beskytte naturen. Der er 109.000 der deltager i en Vadehavstur om året, heraf er 60 % børn og unge. 64.000 tager på sejltur, 218.000 besøger infocentre og 580.000 besøger udstillinger. Det vil sige, at man når ud til knap 1 million mennesker om året. Bortset fra de mindste udstillinger skal der betales entre for disse aktiviteter. Grunden til at de beskæftiger sig så meget med turisme, er at de finder, at man får større accept/goodwill og skaber udvikling. Man ved dog ikke, hvor meget det slider på naturen.

Nationalparken kræver, at man er uddannet og har kendskab til området/naturen, for at tage nogen med på Vadehavsvandring. Man må ikke lave ture uden nationalparkens tilladelse. De fleste ture afholdes af frivillige, hvor indtægten går til foreningen.

Partnerprogrammet lægger op til høj kvalitet. Nationalparkpartnerprogrammet vil styrke turisme og man har mere end 142 partnere fordelt på formidlere, gallerier og museer, overnatning, landbrug med økologisk gårdbutik m.m.

Som i Danmark skal samarbejdspartnere opfylde visse krav for at kunne blive nationalparkpartnere. Kravene er langt strengere end i vores eget partnerprogram. Således skal f.eks. hoteller i vid udstrækning tilbyde økologiske fødevarer, grøn strøm m.v. Afhængig af deres omsætning betaler hver partner et gebyr, for at kunne kalde sig nationalparkpartnere. Prisen afhænger af størrelsen – en naturvejleder betaler 50 euro om året, mens et stort hotel betaler 850 euro om året. Partnerne får forskelligt informationsmateriale, merchandise, adgang til brug af logo (inklusive verdensarvslogo), samt netværk med andre samarbejdspartnere. Sidstnævnte har bl.a. ført til, at nogle samarbejdspartnere har valgt at gå sammen om at udbyde pakkerejser til området, der bl.a. er blevet promoveret via hjemmesiderne af de store tyske

naturbeskyttelsesforeninger som f.eks. NABU. Herudover er der også et tæt samarbejde med Deutsche Bahn, hvor markedsføring ikke har kostet Nationalparken andet end selve arbejdstiden.

Hvert år afholder man et fagligt seminar mellem turismeorganisationer og nationalparkerne, hvor man ser på hvad man kan gøre, for at udvikle samarbejdet og området.

Christiane forklarede kort hvordan man arbejder sammen regionalt, nationalt og transnationalt.

Anne Segebade, som også er ansat i den tyske nationalpark, fortalte om nationalparkpartner uddannelsesprogrammet. Rammerne er motivation, her bruger man logoet, målgruppen er mennesker der har gæstekontakt, målet er at formidle viden om nationalparken, biodiversitetsområdet og verdensarven.

Man ønsker at øge partnernes viden om området. Alle der bruger logoet skal opfylde visse kriterier – så logoet er et kvalitetsstempel. Personale hos samarbejdspartnere med gæstekontakt bliver således også betragtet som nationalparkens ambassadører, der udviser stolthed og motivation i at formidle viden eller informere om nationalparken. Alle partnere forpligter sig til at sende deres medarbejdere med gæstekontakt på kursus én gang årligt. Ved bevidst at opfylde gæsternes forventning om kvalitet mht. økologi, bæredygtighed samt miljøhensyn, kan partnerne derfor også tillade sig at være lidt dyrere end andre udbydere.

De frivillige formidlere i informationscentrene skal på et indledende basiskursus, som varer 5 dage. Kurset omfatter emnerne natur, miljø og klima, samt kendskab til nationalparkens organisation. Som næste trin i uddannelsen inviterer nationalparken til forskellige temadage/-seminarer, hvis indhold er afhængigt af efterspørgslen hos erhvervspartnerne og strækker sig over 3 dages kursus. Ofte er det i forhold til erhvervspartnerne svært at definere målgruppen for kurser, da personalet har forskelligt udgangspunkt og engagement i forhold til deres arbejdsgiver (partnere). Dog giver uddannelsen mulighed for at definere partnerens rolle klart, og giver partnere mulighed for at danne netværk på tværs af brancher.

Man har ca. 500 personer tilknyttet partnergruppen for erhverv, som udgør 9 ud af de 142 partnere. Pga. nationalparkens afgrænsning, er alle erhvervsparterne placeret udenfor nationalparkens område. Hvert år har erhvervspartnerne mulighed for at deltage i et møde mellem alle nationalparker, et fagligt seminar, en udflugt og et møde mellem de forskellige delstater.

Dog er det langt nemmere at nå frivillige og formidlere, frem for erhvervet, hvis deltagelse ikke er så stabilt. Udfordringen er, at målgruppen er meget bred og emnerne kan derfor ikke være lige interessante for alle. Man skal også have for øje, at kurserne af hensyn til højsæsonen ofte bliver afholdt i vintersæsonen som traditionelt set er ferietid for turistbranchen. De har gode erfaringer med at afholde kurset på skift hos en af de store partnere og så invitere deltagere fra andre (og mindre) partnere med.

Efter besøget hos administrationen, kørte vi til Nationalparkhuset i Husum, hvor Hans-Ulrich Rösner, fra WWF, fortalte om sin personlige baggrund og om sit arbejde i nationalparken. Hans-Ulrich har været ansat i WWF siden 1977. Han beskrev Vadehavsområdet, der med sine render/priler og øer udgør et yderst dynamisk landskab, der strækker sig over 3 lande og hvis udstrækning bliver illustreret ved et stort områdekort i udstillingen. Husum, med sine 22.000 indbyggere, er en vigtig handelsby på vestkysten af Slesvig-Holsten og således vigtig placering for et naturinformationscenter.

Indtil for 11 år siden var det ikke noget besøgscenter/nationalparkhus i Husum, men dette blev oprettet i et samarbejde mellem WWF, Schutzstation Wattenmeer og nationalparkadministrationen. WWF bemander det, administrationen betaler lejen og udstillingen er et samarbejde mellem Schutzstation Wattenmeer og Nationalpark Wattenmeer. For at opnå optimal placering i forhold til turisterne er nationalparkhuset placeret centralt på havnen. Herudover har forskellige interesseorganisationer kontorfaciliteter i huset blandt andet FÖJ (Freiwilligen Ökologischen Jahr). Der er 22 medarbejdere i huset, som bl.a. består af frivillige unge bl.a. FÖJ, som er unge der tager et sabbatår før de læser videre og som varetager rundvisninger i og udenfor huset. Besøgscentret har eksisteret i 10 år og har 50.000 besøgende om året.

De frivillige unge mennesker får en meget lav betaling, svarende til lommepenge, de bor sammen og får betalt husleje.

Efter introduktionen var der en snak med Hans-Ulrich om blandt andet frivillighedsprogrammet, hvor Nationalpark Wattenmeer modtager 80 unge frivillige FÖJ i Schleswig-Holstein om året. Derudover er der også mulighed for at komme i praktik på besøgscentrene. For at komme i betragtning som FÖJ skal de først udfylde et ansøgningsskema, hvorefter man indkaldes til interview på tre forskellige steder. Nogle gange gennemføres samtalerne dog som gruppeinterviews. Han lagde vægt på, at de andre unge var med til at udvælge de nye – det er vigtigt, at de fungerer socialt (og f.eks. kan tage en opvask), når de skal bo sammen gennem et år. De frivillige unge mennesker får kost og logi i bofællesskab (husleje) samt en meget lav betaling, svarende til lommepenge. Der er langt flere ansøgninger end stillinger.

Ifølge Hans-Ulrich er det ikke et problem, at formidling foretages af frivillige, da han ikke mener, at de udkonkurrerer kommercielle formidlere.

Hans-Ulrich blev spurgt om hvorfor de fleste besøgende er tyskere. Han mente, at det måske skyldes, at Tyskland ikke har så meget kyst og derfor kommer tyskerne ud til kystområdet, hvor der er strand og vand. Den typiske turist forventer at finde intakt natur.

Der var en længere snak omkring verdensarven, dens indflydelse på Vadehavet, kulturen og naturoplevelser generelt. Der er stor forskel på hvor højt man vægter kulturen i de 3 lande, hvor Danmark vægter kulturhistorien langt højere end Holland og Tyskland. Hans-Ulrich understregede, at han netop holder meget af Ribe pga. byggekulturen. (Man kan undre sig over, at de ikke går højere op i bevaring af gamle huse, når de værdsætter dem så højt).

Hans-Ulrich fortalte, at de er ved at planlægge at lave plakater med fugle, sæler, planter m.v. Herudover fortalte han om de forskellige foldere de har, herunder en lille undervisningsbog, som er lavet på dansk, tysk og hollandsk.

Gören Rust, som er markedsføringskonsulent for Bio Hotel Miramar, fortalte om hans rolle som partner. Han fortalte, hvordan Miramar var konverteret fra konventionelt hotel til miljøvenligt/biocertificeret hotel. Hotellet blev oprindeligt etableret i 1998 som firestjernet hotel men har i de senere år oplevet et faldende

belægningstal. Derfor har man valgt en helt ny marketingsstrategi med natur og bæredygtighed som centralt emne. Selvom hotel Miramar i 2007 blev nationalparkpartner understreger Göran, at der er tale om en proces, hvor de kontinuerligt arbejder på at blive endnu bedre.

I 2011 blev de, som første hotel i Schleswig Holstein, certificeret som biohotel og opnåede udnævnelsen i kraft af, at de var nationalparkpartner. I dag er der stadig kun 2 certificerede biohoteller i hele delstaten. Netop pga. partnerskabet er de nødt til at tænke i nye baner og fik via partnerskabet også hjælp til at tage skridtet til at blive biohotel. Dette indebærer dog også, at de f.eks. ikke må sælge alle former for fisk, idet de ikke kan dokumentere at fangsten sker på en bæredygtig måde. Det er vigtigt for Miramar, som nationalparkspartner, at danne netværk med andre partnere og hermed forbedre chancen for at skabe sin egen profil. Naturen er en vigtig ledetråd, hvor man, for at opretholde sin udnævnelse som biohotel, fortsat er nødt til vægte bæredygtighed og vise hensyn til naturen i driften af hotellet. Således sætter de stor pris på de uddannelseskurser de har mulighed for at deltage i og medarbejderne sendes afsted på skift. Efter at have været på kurser får medarbejderne en bedre forståelse for hotellets idégrundlag og dermed også det interne samarbejde.

Göran understregede også, at hvis alle og enhver blev partner, ville partnerskabet ikke have den store værdi. Til gengæld har de også formået at udbygge deres samarbejde med andre partnere som f.eks. Adler Schiffe. I forhold til kriterierne for partnerskabet skal Miramar fortsat have fokus på miljøvenlighed, både ift. fødevarer, energiforbrug m.v. og skal sikre, at de optræder som ambassadør for nationalparken. Dette sker stille og roligt, i forhold til at konceptet for hotellet stadig udvikles bl.a. ved at der indkøbes regionale produkter, at de informerer gæster og at de gerne arbejder tæt sammen med deres leverandører.

Ifølge Miramar giver partnerskabet mulighed for at skille sig ud i forhold til andre hoteller. Markedsføring er at fortælle historier og det er det nationalparken er med til at hjælpe til med. Partnerskabet har betydet, at de har måttet skifte målgruppen ud. De har færre bookinger, men de har kunnet sætte prisen op, hvorfor det nærmest går lige op. Man har mere tålmodige gæster, der betaler det, det koster. Målgruppen er de lidt ældre, som ikke har hjemmeboende børn samt DINKs (double income no kids). De har primært besøgende fra Tyskland, men også besøgende fra Danmark, Østrig og Schweiz. Nogle ophold bliver betalt af sygekassen og har et præg af kurophold, men det er ikke deres hovedmålgruppe. Belægningsprocenten er bedst om sommeren, 80 % fordelt over året. Der kommer flere og flere gæster, som kommer fordi hotellet er biohotel. De har 40 værelser, som er dobbeltværelser, men også sælges som enkeltværelser.

Hans-Ulrich var ked af, at de ikke har et nationalparkpartnerhotel i Husum, men det er vigtigt, at det har betydning at være partner.

Ved besøget hos Restaurant Roter Haubarg fortalte forpagteren, Jürgen Reck, at de har 50.000 gæster årligt. De har åbent fra 11 til 21 hele året rundt undtaget 24. december. I højsæsonen er der 12 ansatte og i vinterhalvåret 6. Det er lykkedes dem at finde en slagter i lokalområdet, der kan levere lam nok. Herudover køber han 2 hele økologiske angelsaksiske sadelsvin om måneden og har også Galloway kvæg på menukortet. Det har været en udfordring at finde lokale leverandører, men det lykkedes at finde producenter i hele Nordfriesland. Jürgen er interesseret i at indgå i et grænseoverskridende samarbejde, for at kunne tilbyde sine gæster lokale fødevarer. Der er et lille museum med landbrugsudstilling tilknyttet restauranten. Huset i sig selv var en stor oplevelse, da haubargen er en historiske byggekultur, der rummer stald, lade og stuehus med de egnskarakteristiske fliser og alkover. Haubarg betyder høbjerg, og

bygningstypen hedder sådan, fordi der i midten er en kæmpe lade til hø. Stald og beboelse ligger uden om, og det hele er dækket af en enorm tagkonstruktion.

Fredag den 19. september.

Vi besøgte Hallige Hooge, som er 5,5 km², og dermed en af de mindste beboede halliger i nationalparken. Halligerne ligger ikke i selve nationalparken, men har selv bedt om at komme med i biosfærereservat som udviklingszone. (Den tyske nationalpark er foruden verdensarv også udpeget som biosfærereservat, hvor nationalparken udgør kerneområdet. Biosfærereservater er også en UNESCO-udpegning). Vi fik en rundvisning af en FÖJ – Marie, som fortalte os om Schutzstation Wattenmeer sammen med Michael Klisch, som er daglig leder af stedet.

Marie, som er FÖJér, fortalte om udstillingen, som var af lidt ældre dato. Udstillingen har 100.000 gæster om året. Marie forklarede hvad der er særligt ved en hallig. En hallig defineres som en uinddæmmede ø, som oversvømmes af tidevandet og som ikke har en geestkerne. På de beboede halliger er der et sommerdige, som sikrer, at øen ikke oversvømmes i sommerhalvåret. Beboerne bor på værfter (kunstige forhøjninger) for at sikre husene mod højvande ved storm. 3-5 gange om året er halligen oversvømmet, så kun værfterne er oven vande. Der er 10 halliger i Schleswig-Holstein og de har ikke ferskvandsressourcer, men må have tilført vand fra fastlandet. Tidligere havde man opsamling af regnvand dels i ferthing, (små søer – ordet kommet af fæ og ting, dvs. samlingssted for dyr), dels i brønde, man kogte vandet for at kunne bruge det til drikkevand.

Herefter fik vi frokost, tilberedt af Karen Tiemann, og havde en længere og interessant samtale med borgmesteren på hallig Hooge, Matthias Piegras, der livligt berettede om samarbejdet med nationalparken, processen i samarbejdet og om livet og udfordringerne på øen. Matthias var ikke bare borgmester, men også feriehusudlejer og der er plads 500 på øen, ud over øens beboere. Matthias ser partnerskabet som en mulighed for at møde nationalparken i øjenhøjde og bringer meget positivt til øen. Med partnerskabet følger et politisk udsagn om tilknytning. Det første år af samarbejdet gik med at opbygge tillid og efter 10 år har samarbejdet givet viden om turisme og øens biologi.

Halligerne tog selv initiativ til at blive en del af biosfærereservatet og det har medført stor lokal opbakning. I det hele taget er øboerne frihedselskende og ønsker ikke udefrakommende indblanding, men at blive hørt i Landdagen – hvilket partnerskabet har været medvirkende til.

Efterfølgende fortalte natur- og øgilde Renée Oetting-Jessel, ved en rundvisning på øen og i kirken, om livet på øen gennem tiderne. Hallighistorien er stærkt knyttet til stormfloderne og livet med havet, som ofte bød på tragedier. Beboerne har derfor gennem generationer vænnet sig et liv præget af naturens luner. Om vinteren er der 100 beboere og om sommeren er der 150, grundet turismen. Der er 2 sygeplejersker på øen og de har assistance fra redningshelikopter og redningsskib. De beskæftiger sig med kystbeskyttelse (der er 11 km kyst) og landbrug. Værfterne er forhøjet gennem tiden. Tidligere betalte beboerne selv, nu betaler staten. Der er bekymring for øens fremtid, grundet de stærkere storme. Efter 1962 har husene fået beskyttelsesrum på 1. sal, enten som nybyggeri eller som tilbygning.

Vi besøgte også øens kirke. Kirken vidner på mange måder om det barske liv ved Vadehavet. Selve kirken stammer fra en landsby, der blev skyllet bort i den store stormflod i 1634. Kirken var da kun 10 år gammel og solidt bygget, og stod tilbage på havbunden ca. 10 km fra Hallig Hooge. Halligen havde aldrig haft en kirke. De købte derfor denne ledte brugte kirke af kirkemyndighederne, som solgte de overflødige kirker fra de forsvundne landsbyer som byggemateriale. En del af kirkeinventaret stammer også fra den første kirke. Indtil 1980'erne blev kirken jævnlige oversvømmet, og gulvet var derfor af sand, så vandet hurtigt kunne sive væk igen. Kirken er fortsat et samlingspunkt på øen. Den nuværende præst er lutheraner, men holder ofte økumeniske gudstjenester fælles for alle trosretninger.

Halligen har fortsat en lille skole, hvor der pt. er fire elever. Der er ikke længere aktive landmænd på øen, dyrene kommer fra fastlandet. De er vigtige både som afgræsser og som landskabelig pynt, som turisterne sætter pris på.

Lørdag den 20. september.

Vi kørte til St. Peter Ording, hvor Alina Claussen orienterede om partnerskabet med DB "Fahrziel Natur" samt "5 år for Vadehavet som verdensarv". Alina gav os et overblik over Schleswig Holsteins opfattelse af hvad der var sket igennem de sidste 5 år. Udnævnelsen til verdensarv var blevet positivt modtaget i hele området og vakte stor interesse og mediebevågenhed. Det havde givet øget interesse, også i samarbejdet omkring natur og turisme. I forbindelse med udnævnelsen var samarbejdet med DB også blevet udbygget og de havde udviklet "Fahrziel Natur", som er et af deres vigtigste produkter.

De har 5 fokusområder

- Infrastruktur
- Kvalifikationer
- undervisning

- markedsundersøgelser
- marketing

Foruden motorvejsskiltning og verdensarvsøjler i hele nationalparken, har man fokuseret på informationsmateriale i form af foldere, der både er emnebestemt eller knyttet til et lokalområde, samt undervisningsmateriale, hvor sekretariatet bl.a. også hjælper med at udvikle ture. Som verdensarvseværdighed er "de 5 små", "de 5 flyvende" og "de 5 store" – konceptet stammer fra "the big five" i Afrika – som er et internationalt kendetegn.

Nye verdensarvprodukter er "de 5 små", "de 5 flyvende" og "de 5 store" – konceptet stammer fra "the big five" – som er et internationalt kendetegn.

Alina fortalte om markedsundersøgelserne som havde vist, at man måske ikke er nået helt så langt ud med information om, at man er nationalpark og verdensarv, som man kunne ønske. Lokalt er der dog et vist kendskab til verdensarven og ca. 20 % besøger området, fordi det er udnævnt til verdensarv.

Alina gennemgik kort PROWAD-projektet, som er et interreg projekt omkring bæredygtig turisme. Man har underskrevet aftalen i Tønder i februar 2014 og skal nu til at implementere den i det daglige arbejde. Man kan downloade materiale på www.prowad.org. Der er udarbejdet 9 brochurer om verdensarv på lokalt plan. Brochuren kommer til at hedde Glocal flyer – global brochure med et lokalt indblik og den bliver også udarbejdet i Danmark.

Alina fortalte, at de også oplever, at informationsmaterialet har været lang tid undervejs i Tyskland og at det havde været rart at have klar ganske kort tid efter udnævnelsen.

I 2014 blev Vadehavet komplet, fordi Danmark nu også er en del af verdensarven. Thomas fortalte, at flisen allerede var blevet godt modtaget og at man overvejer at lave en flise i mindre format med henblik på salg.

Der var en debat om verdensarven, om den skulle betegnes som verdensnatur-/kultur-arv eller ej.

Sabina Gettner bød velkommen. Sabina er leder af Nationalparkhuset, som er en del af Schutzstation Wattenmeer. Sabina fortalte om udstillingens elementer og beskrev blandt andet en søjle der viste tidevandsforskellen og hvor højt vandet kommer op i forbindelse med stormflod. Denne søjle var i et område der var åbent udenfor udstillingens åbningstid og her kunne man også finde information om hvor man kunne lufte hund, kitesurfe, se på fugle, ride, campere og bade. En del af udstillingen er interaktiv og der er mulighed for at røre ved ting og eksperimentere. Udstillingen var meget børnevenlig, men desværre var flere elementer jævnlige i stykker, da det var elektronisk. I det hele taget var det en meget teknisk betonet udstilling. Man overvejede at udskifte nogle dele af udstillingen, da de var for skrøbelige. Udstillingen var i alt på 200 m².

Centret havde produceret 4 film, hvoraf en af dem havde kostet 30.000 euro at producere. De 4 film tilsammen varer 1 time, filmen kan købes for 10 euro og er kun produceret til centret i Skt. Peter Ording. De havde, i lighed med andre centre, trykt "nøgler" til bestemmelse af fugle, muslinger, fjer, planter mv, som sælges for et sted mellem 2,5 og 4 euro. De er ved at udvikle en app, som kan bruges til bestemmelse af ting fundet på stranden, som kan erstatte "nøglerne". Entre er 3 euro og 7-8 euro for en familie. Udstillingen har til hensigt at holde de besøgende i huset i 1-2 timer. De betaler 25.000 euro i leje om året,

for at have udstillingen på dets nuværende placering. De har haft mange besøgende i 2014, de havde haft 1.700 besøgende i august alene og 7.000 i de første 8 måneder. I 2013 havde de på 7 måneder haft 2.400 gæster. De har en indtægt på 40.000 euro om året fra p-afgifter. Centret havde kostet 340.000 euro + mandetimer at bygge op.

Efter besøget så vi strandpromenaden, hvor man betaler entré for at komme på stranden, og fortsatte turen til Restaurant Alter Seekiste, der befinder sig i en egnstypisk pælebygning på stranden. Det var tydeligt at se, at vandet stod højt op og at stolperne derfor havde deres berettigelse og man skulle være opmærksom på, at stedet til tider ikke kunne besøges grundet springflod. Også her betalte man for at køre ud til/parkere på stranden.

Efter besøget på stranden kørte vi tilbage til Tønning, hvor Gerd bød velkommen til Multimar Wattenforum, der, som det største besøgscenter, fungerer som velkomstportal for hele nationalparken og hvor de øvrige naturcentre ledes fra og modtager undervisningsmateriale fra.

Multimar blev åbnet i 1999 og hvert femte år forsøger de at forny/udskifte i udstillingen. De har 10 didaktiske ledetråde. De har observeret hvordan publikum bruger udstillingen og indrettet den derefter. Efter ca. 20 min bliver akvarier kedelige, og publikum veksler til den faste udstilling. Ved at publikum kan veksle mellem akvarier og udstilling formår de at fastholde de besøgende, så et gennemsnitligt besøg tager mellem 3 og 5 timer. Man illustrerer dyrene i overstørrelse, for at man skal forundres. I akvarierne finder man kun dyr fra området. Man har fokuseret mere på livet under vandet, end ovenover – altså mere på fisk end fugle. Man tillader tæt kontakt med dyrene, især for børn. Man har et akvarie der viser høj- og lavvande. Det er vigtigt, at man bliver længe på de enkelte steder, for at se dyrene bevæge sig – også dem der er gravet ned i sandet. Man forsøger at beskrive livet og bevægelsen i Vadehavet. Gerd forklarede lidt om de forskellige arter fisk mv. Ét af konfliktområderne i Nationalpark Schleswig Holstein er bl.a., at muslingefiskerne har importeret blåmuslingelarver fra andre lande, fordi fangsttallene for blåmuslinger var faldet markant. Dette er dog ikke lovligt i nationalparken.

Det er vigtigt for Multimar, at give de besøgende mulighed for at opleve hvor de er i nationalparken og hvilken indflydelse tidevandet har på landskabets dynamik og udseende. Der er faktisk kun 7 km kyststrækning af Schleswig Holsteins vestkyst, der ikke er inddiget, da geesten her når helt ud til kysten og danner stejl kyst. Tidsvandsforskellen udgør på 3 meter mellem høj- og lavvande i området.

Gerd forklarede, at de havde bygget til i flere omgange og at de havde droppet ventilationsanlægget i forbindelse med ombygningen i 2004 og i stedet havde fået flere vinduer, for at forbedre indeklimaet og

spare strøm. Der er nu 3.200 km² udstilling. Besøgstillene havde været over al forventning, hvorfor de havde haft mulighed for at bygge ud ca. hvert femte år.

Gerd fortalte om den kaskelothval de havde udstillet, som er en af de 13 strandede hanhvaler fra Danmark (Rømø-strandingen i 1997). Hvalen er bygget op, så den på den ene side fremstår som en hval, som var hel og på den anden som skellet. På den måde blev det tydeligt, at der er et stort rum foran, som er fyldt med spermacet (olie) og som var grunden til, at de blev jagtet – for de ca. 500 liter olies skyld. Mens hvalen blev bygget, kunne man købe en særlig billet, så man gennem glughuller i afspærringen kunne følge med i byggeriet. Det tiltrak alene 250.000 besøgende.

Ved den seneste udbygning havde man spurgt publikum, hvad de savnede, og flere havde efterlyst et stille rum. Derfor havde de lavet et tæppebeklædt auditorium med et kæmpe akvarium for endevæggen og stille musik. To gange om ugen underholdt en dykker publikum om de fisk, der var i akvariet – og håndfodrede støren, som ellers er for langsom til at få noget mad.

Vi fik lov at se "back stage" og så undervisningslokalerne, hvor der er 35.000 skoleelever på besøg om året. Undervisningen for skoleklasser er et bevidst valg fra Multimar side, idet dette formidlingstilbud svarer til et tab på 250.000 euro om året, men man søger at sikre tilskud på landets husholdningsbudget som kompensation. Alligevel går 70 % af indtægterne til at dække tabet på undervisningen. Vi fik også set akvarierne fra bagsiden og hilst på stør nr. 2, der gik til opfodning, mens nr. 1 var i akvariet.

Efter besøget på Multimar kørte vi til Friedrichstadt, hvor vi overnattede, da vi ikke kunne få plads på nogen hoteller i Tönning.

Søndag den 21. september

Vi sejlede fra Tönning til Eidersperrwerk med Adler Schiffe, en af Miramars samarbejdspartnere og nationalparkpartner.

Under sejlturen fangede medarbejderen, Stefan (tidligere rejefisker) rejer, krabber og andre dyr med trawl, som han fortalte gæsterne om ved et undervisningsbord på agterdækket. I nettet var det: smelt, en laksefisk som lugter af agurkesalat og bliver en ca. 30 cm lang; sandkutlinger, som er dårlige svømmere og derfor et nemt "øve-byttedyr" for unge sæler; Strandkrabber, som har en vigtig økologisk funktion, idet de æder døde fisk og derfor "rydder op" på bunden; hesterejer, hvor vi fik at vide, at de store er hunner og de små hanner; nålefisk, som er tæt beslægtet med søheste, og hvor hannerne passer på ynglen. De kan skjule sig ved at stå lodret i ålegræs. Undervejs så vi mange Vadehavsfugle samt havørne ved Kaltenberger Watt.

Adler Schiffe tilbyder sejlture på Eideren, hvor de undervejs formidler dyrelivet i Vadehavet. De beskæftiger sig også med formidling til børn, hvor de drager pirater ind i formidlingen. De har forskellige former for formidlingsture, men alle har til formål at formidle naturen og sikre, at formidlingen sker med respekt for naturen.

Eidersperrwerks formål er at beskytte mod stormfloder og regulere vandstanden i Ejderen. Før man byggede dæmningen påvirkede tidevandet vandstanden helt ind til Rendsborg. Dæmningen og diget har en længde på 4,9 km tilsammen. Dæmningen blev indviet i 1973, efter en byggetid på godt 5 år. Byggeomkostningerne beløb sig til 87 millioner euro. Konstruktionen består af 2 rækker med 5 sluseporte, som regulerer vandgennemgangen mellem Ejderen og Nordsøen.

Opsummering:

Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer arbejder anderledes end Nationalpark Vadehavet, da de har myndighedsbeføjelser. Herudover spiller den tyske lovgivning ind og umiddelbart virker det som om, at man lægger større vægt på økologi i forbindelse med partnerskaber i den tyske nationalpark.

Turisme vægtes højt og det var især partnerprogrammet der var fokus på, i forbindelse med de oplæg der blev holdt.

Alt i alt havde vi en spændende og udbytterig tur, som gav god inspiration til arbejdet i vores egen nationalpark.

Links til steder vi besøgte:

Nationalpark Slesvig Holsten: <http://www.nationalpark-wattenmeer.de/sh>

Bio-Hotel Miramar: <http://www.biohotel-miramar.de/>

Nationalpark
Wattenmeer
SCHLESWIG-HOLSTEIN

Nationalparkhuset i Husum: <http://www.nationalparkhaus-husum.de/>

Roter Haubarg: <http://www.roterhaubarg.de>

Hallig Hooge: <http://hooge.de/>

Nationalparkhus Hallig Hooge: <https://www.nationalpark-wattenmeer.de/sh/urlaub/informations-einrichtungen/hooge>

Blauer Pesel: <http://www.blauerpesel.de/>

Nationalparkhus St. Peter-Ording: <http://www.nationalparkhaus-spo.de/>

Restaurant Die Seekiste: <http://www.diesseekiste.de/Willkommen3.htm>

Multimar: <http://multimar.de/>

Hotel Aquarium: <http://www.hotel-friedrichstadt.dk/>

Eidersperrwerk: http://www.wsv.de/wsa-toe/bauwerke/eider_sperrwerk/

Adler Schiffe: <http://www.adler-schiffe.de/fahrplaene/fluesse-kanaele/routen/eider/eidersperrwerk.html>

Folder fra Nationalpark Slesvig Holsten på dansk med kort: <http://www.nationalpark-wattenmeer.de/sites/default/files/media/pdf/faltblatt-dansk-web.pdf>